

De NVvA ontwikkelt een toekomstvisie op het vak van arbeidsdeskundige. Samen met de leden is in kaart gebracht hoe het werk van de arbeidsdeskundige er in 2030 uit kan zien en wat de ambities van de beroepsgroep zijn om daar als arbeidsdeskundige klaar voor te zijn. Verschillende werkgroepen werken deze ambities verder uit. Vooruitlopend op de uitkomsten besteden we in de AD Visie aandacht aan de toekomst van werk. Want een beroepsgroep die als motto heeft "Iedereen doet mee" moet wel weten hoe die arbeidsmarkt er straks uit kan zien.

Aan de bak of meer vrijetijd?

De toekomst van werk

Vergrijzing, personeelstekort en oplopende werkdruk versus de opkomst van generatieve AI dat banen kost of beïnvloedt. Welke kant gaat het op met de hoeveelheid en kwaliteit van werk in Nederland? Moeten we aan de bak of krijgen we meer vrijetijd? Volgens experts hangt dat helemaal af van beleidskeuzes.

Tekst | Anneke Nunn

Eind 2022 werd ChatGTP geïntroduceerd, een chatbot die nieuwe tekst genereert op basis van een vraag of opdracht. Het is een vorm van datagedreven kunstmatige intelligentie die werkt door een grote hoeveelheid voorbeelden te analyseren en patronen te herkennen. Dit type AI-tools kan taken overnemen van professionals zoals computerprogrammeurs, artsen of juristen. Wat voor

toepassingen levert dat op? Futuroloog Richard van Hooijdonk geeft voorbeelden als Operating System Leverage in Electronic Records (O.S.L.E.R.). Dat is een AI-toepassing die die gesprekken tussen artsen en patiënten omzet in tekst en samenvat en op basis daarvan ook nog eens lab-aanvragen maakt en suggesties voor diagnoses en behandelingen doet. Carnegie Mellon University combineert

generatieve AI met robotica om robots te ontwikkelen die zichzelf leren om huishoudelijke taken uit te voeren. Puur door te kijken naar duizenden uren aan video-instructies. Dit soort toepassingen werpt vragen op, bijvoorbeeld over privacy en copyright. Van wie zijn gebruikte data? En ethische vragen als: Welke beslissingen mogen algoritmes nemen? Wie is verantwoordelijk voor de fouten? Willen we ons uitleveren aan techbedrijven? Maar ook: verliezen we allemaal ons werk?

Banen beïnvloeden

Het Internationaal Monetair Fonds voorspelt dat AI in ontwikkelde landen wel 60% van de banen zal beïnvloeden. Sommige banen zullen daardoor verbeteren, zoals dat van de arts. Die wordt verlost van administratieve rompslomp en kan meer aandacht geven aan patiënten. Andere banen verdwijnen, of degraderen de mens tot controleur van het algoritme; minder leuk en slechter betaald werk. Dat gebeurt nu al met vertalers. Of er uiteindelijk (veel) minder werk overblijft is onzeker. AI zal ongetwijfeld ook juist weer banen scheppen, bijvoorbeeld door taken toegankelijk te maken voor iemand met een beperking of gebrek aan relevante opleiding.

Wenselijke toekomst

Hoe zal AI uitpakken voor de Nederlandse arbeidsmarkt? Daarvoor gaan we allereerst te rade bij Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT). Dat is een onderzoeksinstituut waar onderzoekers de lange termijn impact van technologie op de maatschappij duiden door meerdere toekomstbeelden te creëren. Om geïnformeerde keuzes te kunnen maken voor de toekomst moeten we weten wat onze opties zijn. Anna-Carolina Zuiderduin deed zo'n verkenning voor het thema arbeid. 'Het viel me op dat het in lezingen over de toekomst van werk vooral ging over de vraag hoe generatieve AI ons werkend leven kan beïnvloeden. En dan wordt verwacht dat we ons maar aan te passen en beroepen te kiezen die niet kwetsbaar zijn. Dat is de omgekeerde wereld. Ik vind dat we ons juist eerst moeten afvragen hoe we willen we werken. Hoe ziet onze ideale toekomst van werken eruit? En hoe kan technologie daaraan bijdragen?' Daarom richtte Zuiderduin zich op vier wenselijke toekomstbeelden van werk en de rol van technologie daarin. In een toekomst die werkt voor participatie

Anna-Carolina Zuiderduin is onderzoeker bij de Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT) en beleidsadviseur Strategic Foresight and Innovation aan de TU Delft.

Monique Kremer is coauteur van WRR-rapport Het betere werk. Ze is momenteel voorzitter van de Adviesraad Migratie en bijzonder hoogleraar Actief Burgerschap Universiteit van Amsterdam.

draait om het gedachtegoed dat iedereen fulltime moet werken én langer moet doorwerken om arbeidstekorten tegen te gaan. Er is een sterke verzorgingsstaat die fulltime werken stimuleert. 'Dan zetten we de gedachte dat werk vooral moet passen binnen het leven van het individu opzij. Het gaat er vooral om dat arbeid bijdraagt aan het collectief.' Technologie is dan met name een middel om de participatie hoog te houden. Bijvoorbeeld door mensen met zware beroepen met een exoskelet langer te laten werken.

Het andere uiterste is een toekomst die werkt voor ontspanning. Daarin staat juist vrije tijd centraal omdat arbeidsbesparende technologie werkprocessen overneemt. Werk is dan niet langer een middel om rond te kunnen komen. Betaalde arbeid en bestaanszekerheid worden van elkaar losgekoppeld, bijvoorbeeld door het invoeren van een universeel basisinkomen.

Het derde scenario is een toekomst die werkt voor efficiëntie. Dat zet ook in op arbeidsbesparende technologie, terwijl mensen ook nog een voltijds blijven werken. Daardoor kunnen we economische groei waarborgen of zelfs versterken. Ook innovatie is daarbij belangrijk, het opzetten van nieuwe industrieën. 'Dit is een best wel hard scenario, zegt Zuiderduin. 'Er wordt verwacht dat het individu het zelf redt en iedereen moet er zelf voor zorgen om mee te kunnen komen.'

Het laatste scenario noemt Zuiderduin een toekomst die werkt voor balans. Daarbij wordt betaalde arbeid gelijkgesteld aan onbetaalde arbeid. De voltijdswerkweek wordt verkort met het behoud van het voltijdsalaris. De verzorgingsstaat is in dat scenario uitgekleeft en de overheid verwacht dat burgers informele zorgtaken op zich nemen. Technologie is hier vooral een middel om onbetaalde arbeid te verlichten en mensen langer zelfstandig te houden.

Niet voorspellen, maar het je voorstellen

Met de scenario's kun je gaan nadenken over wat je belangrijk vindt. Hoe willen we onze werkende levens inrichten? Zuiderduin krijgt vaak de vraag hoe de wereld er gaat uitzien in 2050. Maar haar onderzoek gaat niet over voorspellen maar over het je voorstellen. De vier scenario's van Zuiderduin stimuleren mensen en organisaties om het gesprek aan te gaan →

WERKPLAATS 2040

Ook het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid wil met meer Nederlanders het gesprek aangaan over de toekomst van werk. Dat vraagt om een andere aanpak, naast methodieken als enquêtes en overleg met sociale partners. Werkplaats 2040 is een experiment met scenariodesign. Ontwerpers gingen op basis van onderzoeken, trends en ontwikkelingen op zoek naar factoren waar we invloed op hebben. Ze vonden twee knoppen om aan te draaien: neemt de overheid een grote of kleine rol en wil de samenleving meer flexibiliteit of meer vastigheid. Dat leidt tot vier mogelijke toekomstscenario's die ze tastbaar maakten met bureaus met voorwerpen en teksten erop.

1. Bureau Wij Maatschappij: gemeenschappen zorgen voor elkaar en de overheid speelt een kleine rol.
2. Bureau Regel Rijk: de overheid stelt werkgevers verantwoordelijk voor het welzijn van medewerkers. Iedereen heeft een vast contract, werkgevers houden allerlei data van hun medewerkers bij.
3. Bureaus Service Staat: de overheid bepaalt wat de maatschappij nodig heeft en helpt je aan een baan die bijdraagt aan bijvoorbeeld de energietransitie of natuurbehoud.
4. Bureau Eigenhandige Samenleving: iedereen is zelfstandige. De overheid neemt een minimale rol in en legt alle verantwoordelijkheid bij de individuele burger.

Bezoekers van de Dutch Design Week werden uitgenodigd aan de bureaus te gaan zitten en op de scenario's te reflecteren. 900 mensen vulden een feedbackformulier in en veel van hen gingen in gesprek met beleidsambtenaren en ontwerpers. De inhoudelijke uitkomsten worden nog uitgewerkt. Wel bleek dat mensen het waarderen dat de overheid naar hun mening vraagt. Ze werden getriggerd om te bedenken hoe ze willen dat hun werkende leven zal zijn. SZW wil Werkplaats 2040 door ontwikkelen en op meer plekken gebruiken.

en onze toekomst vorm te geven. «Ik vind dat we er iets van moeten vinden en ons hard moeten maken voor het gewenste scenario». Zuiderduin stelde de scenario's op in co-creatiesessies met experts en denkers. 'Zo betrok ik al meerdere mensen bij het proces en probeerde ik deze ideeën wijder te verspreiden. Daarnaast delen we het ook in het grote netwerk van STT.'

Een toekomst die werkt voor grip

Het WRR-rapport Het betere werk uit 2020 noemt naast technologische ontwikkeling nog twee factoren die de kwaliteit van werk onder druk zetten: flexibilisering en intensivering. Flexibilisering betekent dat werkenden steeds vaker geen vast contract hebben. Dat is vervangen door tijdelijk werk, bijvoorbeeld via een uitzendbureau of platform als Werkspot of door werk als zzp'er. In veel gevallen gaat dat gepaard met minder financiële zekerheid.

Intensivering houdt in dat in veel banen de werkdruk hoog is en het werk emotioneel zwaar. De toename van burn-outklachten houdt daar verband mee. In een achtergrondonderzoek waaraan ook arbeidskundigen deelnamen, bleek dat het werk mentaal zwaarder was geworden bij zes heel verschillende beroepen: systeembeheerder, orderpicker, mobiele objectbeveiliging, leerkracht basisonderwijs en thuiszorgmedewerker en vrachtwagenchauffeur binnenland.

Goed werk is waardevol voor iedereen

De auteurs van Het betere werk laten zien dat werk hebben zowel goed is voor het inkomen en het zelfrespect van individuen, als voor de samenleving: werkloosheid leidt tot hogere maatschappelijke kosten, voor bijvoorbeeld uitkering en zorg. Maar vooral als het werk ook goed werk is. En dat is werk dat voldoet aan drie condities. Allereerst levert goed werk sociale en financiële zekerheid op (grip op geld). Daarnaast biedt het voldoende autonomie en sociale relaties en doet het een beroep op iemands capaciteiten (grip op werk). Ten slotte laat goed werk ruimte voor zorgtaken en privéleven (grip op het leven). Goed werk is essentieel voor brede welvaart in ons land. Maar Nederland presteert op dit gebied maar middelmatig. Overheid,

AI zal in ontwikkelde landen **60%** van de banen beïnvloeden

bedrijven en sociale partners moeten zich inzetten voor beter werk. Kremer noemt op dit gebied Finland een inspiratiebron. 'Dat land heeft programma's ontwikkeld om toe te werken naar de hoogste arbeidsproductiviteit en het meeste werkplezier.'

Is er al meer grip op werk?

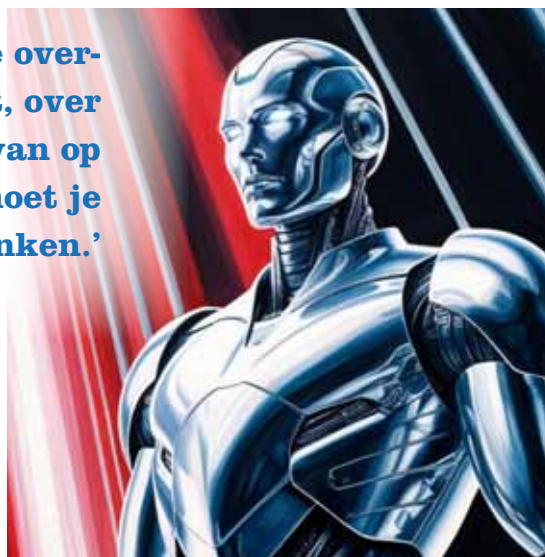
Wat is er sinds 2020 met die aanbevelingen gebeurd? Volgens coauteur Monique Kremer nog te weinig. 'Het thema beter werk wordt nog nauwelijks opgepakt door sociale partners. En er is nog steeds geen goed programma bij sociale zaken en economische zaken. Er zijn wel mooie projecten. Zo helpt UWV mensen met afstand tot de arbeidsmarkt met een VR-bril, waardoor ze werk kunnen doen wat anders niet zou lukken. Kremer ziet slechts enkele, bescheiden gunstige ontwikkelingen: 'De lonen en ook het minimumloon zijn iets verhoogd. Door de inflatie was dat ook hard nodig. Ook is het besef ingedaald dat flexibele arbeid niet zaligmakend is. Er worden wat stappen gezet om schijnzelfstandigheid terug te dringen met de Wet arbeidsmarkt in balans. Maar de Belastingdienst gaat nu pas handhaven. Arbeidsorganisaties realiseren zich nog onvoldoende dat ze beter werk moeten aanbieden om te zorgen dat mensen geen zzp'er willen worden. En het plan om uitzendbureaus te reguleren heeft vertraging ondervonden.'

Gunstig noemt ze ook dat er wat meer aandacht is gekomen voor een veilige werkomgeving en omgangsvormen op het werk. 'Maar de werkdruk en emotionele belasting van werk, de burn-outproblematiek blijft hetzelfde. Zorgverlof is minimaal, terwijl dat steeds belangrijker wordt nu mensen langer doorwerken en meer mantelzorgtaken krijgen. Dat is een consequentie van de vergrijzing en het feit dat wij een steeds ouder wordende bevolking krijgen en meer zorg nodig is. Het recht op deeltijdwerk staat vanwege de personeelstekorten ter discussie. Wij zeggen: dat moet echt bevochten blijven.'

Denk na hoe AI kan bijdragen aan beter werk

Sinds het rapport is AI in een stroomversnelling

'Technologie overkomt je niet, over de inzet ervan op het werk moet je goed nadenken.'

MEER LEZEN?

Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht

WRR Working Paper 37: Werintensivering van beroepen'

Werkplaats 2040 STT103 publicatie

'Een toekomst die werkt'

gekomen, maar volgens Kremer blijft de betekenis daarvan voor de arbeidsmarkt onderbelicht. 'De discussie gaat over de betekenis van AI voor de kunst, voor de waarheid. Maar wat betekent het voor ons werk? AI kan ervoor zorgen dat de arbeidsproductiviteit verder omhooggaat. Dat is goed als mensen dat samendoen met technologie, bijvoorbeeld in sectoren met personeelstekort als onderwijs en zorg. Maar AI kan ook het werk uithollen. En het is niet goed als mensen aan de leiband van techniek gaan lopen, als ze er nog harder door moeten rennen. Technologie overkomt je niet, over de inzet ervan op het werk moet je goed nadenken.'

Werk aan de winkel

Hoe ziet ons werk er in de toekomst uit? Pasklare antwoorden zijn er nog niet. Technologie biedt mogelijkheden, het is aan ons te besluiten hoe we die willen inzetten. En ook flexibilisering en intensivering van werk zijn geen gegeven. Zowel Zuiderduin als Kremer pleiten voor een maatschappelijk discussie om keuzes te maken. Om daar vervolgens het beleid over werk en bestaanszekerheid op in te richten op een manier die werkt voor individu en maatschappij als geheel. Er is dus werk aan de winkel. Gezien de snelheid van technologische ontwikkelingen is er geen tijd te verliezen om daarmee te beginnen.

